

Camins de totes mides i de totes menes

Avui, que vivim ràpidament i vertiginosament al ritme que marquen les noves tecnologies de la comunicació i del transport, hem oblidat que aquesta és una activitat tan antiga com la mateixa condició humana, és a dir des que ara fa dos milions d'anys un grup d'homínids singulars van aconseguir posar-se dempeus i iniciar l'apassionant camí de la humanitat.

De caminar pel món ho hem fet sempre i, tot i que no és l'objectiu d'aquest capítol la història del caminar i del transport al llarg del temps, si que ho és explicar que Peguera i el seu entorn, una de les valls més singulars del Berguedà, no han estat mai lluny d'aquest fet, i que a ritmes diferents als actuals, la vall ha estat travessada per camins i caminaires de tot tipus.

Un espai geogràfic singular: la vall de Peguera

La vall de Peguera, que forma part dels termes municipals de Fígols i de Cercs, és una de les peces més preuades de la geografia comarcal amb un patrimoni de primer ordre, tant natural com cultural. És una vall prepirinenca que s'estén entre els Rasos de Peguera i la serra d'Ensija, i que té en alguns punts, com per exemple a la zona de l'antic poble de Peguera, prop d'un quilòmetre d'amplada. És una vall transversal a l'eix nord-sud que forma el Llobregat; una vall alta, entre els 600 metres i els 1.800, els límits naturals

Rosa Serra i
Rotés, historiadora
i vicepresidenta
de l'Àmbit de
Recerques del
Berguedà

de la qual són les serralades dels Rasos de Peguera (el Salabardar, de 2.077 m i el Pedró, 2.051 m), els Rasets (Roca d'Oro, 1.989 m), la serra de Corbera (Pla de la Bassa, amb 1.920 m.) i la de la Figuerassa (1.486 m) a migdia, mentre que Ensija (Gallina Pelada, 2.327 m i Serrat Voltor, 2.280 m), amb la Roca Gran de Ferrús i el Serrat Gran, i els Cingles de Vallcebre la tanquen pel sector nord. S'obre a llevant cap a la vall del Llobregat, on hi arriba per les seves valls subsidiàries dels Graus i de les Nou Comes.

És una vall sense riu, mullada, però, per una bona colla de torrents i rierols de muntanya que porten els noms, poc usuals, de *reguer* i de *rasa*, com per exemple el reguer de l'Areny, la rasa de les Mosqueres, la rasa de l'Aimada, la rasa Xica, la rasa de la Quera, la rasa de les Tronques, la rasa de la Malesa o el Torrent de l'Erola a la part més occidental de la vall; més avall, passada la Solana de Peguera, els canals de Gavernosa, de la Bena, dels Avellaners i la rasa de Carbonís. Rierols de vida curta, de trajecte discret però on finalment l'aigua s'acumula al fons de la vall i fa néixer la riera de Peguera, que en el trajecte final esdevé torrent rebel quan salva l'últim tram a Pont de Rabentí, al nucli vell de Cercs. És una riera de muntanya, que a la primavera i a l'estiu porta aigua de neu, que coneix tardors seques i d'altres amb grans torrentades, i que aguanta bé l'hivern. La riera de Peguera i la de les Garrigues arriben juntes, *rebent*, fins al Llobregat, o millor

dit fins a les aigües de l'embassament de la Baells.

La vall es caracteritza per tenir una gran diversitat d'ambients, des de l'alta muntanya que representa el cim del Cap de la Gallina Pelada o Cap Llitzer, a 2.327 m d'altitud, i la imponent Roca Gran de Ferrús, de 2.125 m, fins als 600 metres que són els del barranc del Grau. Destaca la impressionant fageda de la Baga de les Nou Comes, el Pla de l'Estany, els bosc d'avets del Camp del Vidre o el de la vall Llòbrega.

Entre els espais oberts destaquen els de la capçalera, on neixen una colla de rierols que acaben formant el Peguera i on es troben alguns dels millors prats de la nostra comarca; contrasten amb els espais tancats, ombrívols, esquerdes en la roca on creix una gran diversitat d'espècies vegetals i més concretament arbres amb solera com són les alzines, els roures, les fagedes, acompanyades de pi negre i avet a la vall Llòbrega, a la baga de les Nou Comes, fins i tot a Pont de Rebutí.

La riquesa d'espècies i el fet que les condicions ambientals són molt bones fa que els arbres creixin formant comunitats ben diferenciades: fagedes, alzinars, pinedes, etc., distribuïts ordenadament a les bagues o a les solanes de les quals s'han identificat trenta-cinc espècies d'arbres i d'arbusts diferents i cinquanta espècies de flors.

De tots els boscos de la vall de Peguera i dels seus entorns destaca especialment les bagues de Peguera i de les Nou Comes, una massa forestal que

s'estén des del 900 m als 2.000 m d'altitud i que abraça el vessant sud del barrenc de Peguera, des del poble de Peguera fins al nucli antic de Cercs, a Pont de Rabentí. Inclou les bagues de Peguera, Segalers, Nou Comes i el Clot de la Molina. A la part més alta de la vall, a la baga de Peguera, es troben excel·lents pinedes de pi negre amb sotabosc dens de neret i sotabosc esclarissat i ric en herbes. Són, sense cap mena de dubte, les pinedes subalpines més meridionals del conjunt dels Pirineus i és per això que destaquen de manera excepcional.

A menys altitud es troben pinedes de pi roig i la impressionant fageda de la baga de les Nou Comes i del Clot de la Molina, la més extensa de tot el Berguedà. En els racons més humits d'aquestes impressionants fagedes es poden trobar espècies d'herbes típiques dels boscos centreeuropeus i de tan estranyes als boscos de la península Ibèrica com és el cas de la labiada i l'orquídia. A la part més baixa del torrent o riera de Peguera es troben boscos mixtos de freixes, til·lers, blades i amb erables (*Acer Plantanoides*), un arbre que no s'ha trobat, en estat natural, en cap altre lloc de la comarca del Berguedà.

Aquesta impressionant vegetació de les bagues de Peguera i la no menys interessant de les solanes fan del conjunt de la vall un espai vivencial adequat per a una fauna molt variada, que supera el centenar de vertebrats, alguns dels quals tan excepcionals com el gall fer, que s'amaga en els boscos de pi negre, la becada i el mussol pirinenc, el pigot negre, que s'amaga al mig de les fagedes, i on també troben refugi la marta i el cabirol.

La Generalitat de Catalunya declarà l'any 1992 el conjunt Serra d'Ensija-Rasos de Peguera, una extensió geogràfica de 3.882,5 ha que inclou la vall de Peguera, espai d'interès natural (PEIN). Aquesta descripció de la geografia física de la vall de Peguera i dels seus límits no ens pot fer oblidar que el lloc és molt més que tot això. Des de temps immemorial la vall de Peguera ha estat ocupada pels humans que n'han aprofitat els seus recursos natural amb una intensitat notable: pastures, fusta, pega, blat, farratges, patates, carbó... (!).

Els camins de Peguera

Camins rals, camins de ròssec, camins de ferro –ferrocarrils i telefèrics– i camins d'asfalt; i caminaires de tota mena, els que ho han fet per força per anar al metge, al notari o a traginar, i els que ho han fet per plaer, com els que avui practiquen senderisme o l'antiga costum d'anar a buscar bolets.

I els caminaires i els camins han fet que Peguera i els seus entorns, com totes les

1- Per a més informació sobre les activitats humanes que al llarg del temps s'han desenvolupat a la vall de Peguera, vegeu Serra Rotés, R. *La Vall de Peguera*. Manresa: Zenobita Edicions, SL, 2007

valls pirinenques i prepirinenques, fossin de sempre espais de mobilitat. Ens ho han recordat recentment estudis tan interessants i necessaris com els referits a les *dones que anaven pel món*, pageses de la vall de la Vansa i Tuixén, conegudes a Fígols, Fumanya i Peguera amb el nom de *jonsenques*, és a dir originàries de Josa, o com els que estudien i valoritzen el món del tragar i dels traginers.

No podem pas pensar que foren els camions que a partir de la dècada de 1950 van començar a transportar fusta els que van posar fi al suposat aïllament de la muntanya. La muntanya no ha estat mai aïllada tot i que sí que la comunicació era més difícil. El que van fer els camions va ser accelerar la construcció de pistes –carreteres no asfaltades i que de mica a mica ho van ser– en rutes més ràpides de transport i de comunicació. Al costat dels camions de la fusta van aparèixer camions de venedors ambulants, marxants i marxantes que sempre hi havien arribat amb un animal carregat de tot, i darrera seu, geògrafs, naturalistes, excursionistes i tota mena de gent de la ciutat; en el cas de Peguera, Fumanya i Fígols, també inversors, empresaris, especuladors, enginyers de mines i miners, traginers i gent de bosc que durant molts anys van viure de l'exploració dels dos recursos naturals més importants de la zona: el carbó i la fusta.

Temps enrere, però, i durant centenars d'anys, la gent es desplaçava pels camins i sempre traginava; és inconcebible imaginar que algú viatgés d'un lloc a

l'altre sense l'objectiu de transportar alguna cosa, d'anada i de tornada si és possible, des de tota mena de productes fins a idees o missatges; caminar pel plaer de caminar és una pràctica molt recent. Per tant, l'expressió popular *quins tips de caminar* no té res d'ídíl·lica.

A pagès, a muntanya, traginar és indestriable de la feina i de la vida: a mans, sota l'aixella, sobre el cap, al coll o a l'espatlla, amb cistelles, paneres, cabassos, amb carretons, que és la forma individual de transport; el baiard, per arrossegar l'herba dallada o rocs, ja necessita de l'ajuda d'una colla i el ròssec d'un animal, sobretot per transportar fusta.

Per traginar arrossegant va caldre, primer de tot, un parell de bous i un jou, amb tots els seus complements per tal de fer creure els animals i guiar-los; més antic encara és el tragí a bast, gràcies a la feina dels basters, un ofici que, com els dels traginers, avui només es viu com a manifestació etnogràfica per a les festes de Sant Antoni, i també, per a la restauració i conservació del patrimoni etnològic del nostre país. El bast és el gran invent que permet carretejar amb costals, bóts de pell de cabra o cabrit –per al vi i l'oli–, barrils –per a l'aiguardent i els vins generosos–, sacs de cànem –per als cereals i altres productes– trosses de llenya, feixos de palla.

Amb les cartres, una mena de coves alts i estrets i tota mena de paneres es pot carretejar fems, trumfes –patates–

rocs, guix o sorra; amb les salmes o sàrries traginaven llenya, herba i garbes de palla. La sella, amb totes les seves modalitats, des del rústec albardó, fins al luxós silló encoixinat i les anganilles –cavalcadures de dones– són per al tragí de les persones.

Indispensable és comptar amb els animals, primer amb els bous i després amb els de peu rodó, que són tots els que definitivament s'han destinat al tragí, és a dir, els ases, muls, cavalls, matxos i mules. Tots aquests animals que s'han de calçar, és a dir s'han de ferrar, sarrar (que vol dir posar les morralles), i afaitar, és a dir acostumar-los bé a portar la càrrega.

Quan un traginer manava una rècula o riata d'animals els havia de lligar a l'anella del bast; el millor matxo sempre anava al davant, i generalment cada rècula portava també un ruc bo, que sempre anava amb xalma i que servia de cavalcadura quan tornaven de viatge. Ben guarnits, amb moralles, brida, pitrall i davantal, ventrera, manteta, alforges, dirigits pel traginer i encomanats a sant Antoni Abat.

Les rècules de muls, mules, cavalls, eugues, ases o rucs van servir, durant anys, a la vall de Peguera i els seus entorns de Fígols i Fumanya per traginar, arrossegar fusta i arrossegar vagonets; també, es clar, per llaurar la terra. Per fer totes aquestes feines eren especialment apreciats els muls o mules eguines, és a dir fills d'un ruc guarà i d'una euga, que acostumaven a ser grans, valents i resistents.

Però el temps de les mules i els ases va acabar quan després de molts entrebancs i esforços els propietaris de les parròquies de Fígols i Fumanya aconseguiren que l'empresa Carbones de Berga, SA encarregués, l'any 1959, el projecte de *Acondicionamiento del camino rural entre San Cornelio (Serchs) y Fígols* al jove enginyer de camins Jaume Amat i Cinto; el 1962 el mateix enginyer redactava el de la *Variante del camino rural de Fígols a Peguera entre los puntos Dehesa de Fumanya a la casa de la Creu*. Finalment Fígols, Fumanya i Peguera quedaven units al món amb carretera. Després de l'arribada de la carretera tot va canviar; van desaparèixer els miners que amb l'ajuda de vells esquís de fusta aconseguien arribar a la mina o a casa després de llargs trajectes; també les mules i els rucs que treballaven arrossegant fusta; i les dones que rentaven roba als dos safaretjos públics que l'ajuntament va encarregar de construir a l'arquitecte berguedà Emili Porta l'any 1935, el de la font de

la Perera, a quatre quilòmetres del nucli de Fígols, i el de la font del Coix, a Peguera, on des de començaments del xx s'hi concentrava una munió de gent treballant a les mines. L'explotació de la mineria d'interior va deixar pas a les explotacions a cel obert (Sant Corneli, Cascante i Fumanya Sud al terme de Fígols, i Fumanya Nord, Mina Esquirol, Tumí i Coll de Pradell a Vallcebre) a partir del 1975; de mica a mica, i des de mitjan anys cinquanta, les cases es van anar tancant i dels gairebé quatre-cents habitants censats durant el període de la dura postguerra es va passar a menys de cinquanta i encara menys residents. El despoblament va fer molt mal; va provocar l'abandó de la totalitat de la colònia de la vall primer i del poble de Peguera després. Fa anys que no hi viu ningú! Sortosament, entre 1958 i 1974 els estius s'omplia de rialles i xerrameques de centenars de nens i nenes que de la mà de mossèn Víctor Sallent i Batlló i el seu equip de fidels col·laboradors omplien d'alegria casa Wagner, la cantina i Fumanya. Milers de nens i nenes van poder descobrir, tot caminant i jugant, la bellesa de la vall de Peguera i dels seus entorns, enfilarse fins a Ensija i gaudint de mil i un jocs en un paratge d'una bellesa aclaparadora.

També van tenir l'oportunitat de conèixer el ric imaginari que mesclava oracions i cançons amb llegendes, com la de la *Ginebreta*, una *donota* estranya que no era de carn ni ossos sinó de fusta i brancatge com els arbres, i que vivia en una cova fosca sempre a punt de *surrar* la canalla amb les seves mans eriçades de punxes i espines i que feien una coïssor que durava més de set setmanes! O la llegenda del *Gallet de Fígols*, un animal gran amb plomes, estadant d'una balma que pren el seu nom i que, talment com un gall fer, d'una picada s'emportava mitja cama a qui se li acostava. O la creença que a Peguera els infants no naixien, sinó que es trobaven sota la soca d'un arbre de tronc esberlat pel llamp!

Caçadors, boletaires i caminaires són, avui per avui, els qui coneixen més la vall de Peguera i els seus entorns; molt més encara les poques famílies que, des de temps medievals, hi conserven la casa i les terres, i alguns encara la residència. Avui també qui si fa un tip de caminar per aquests varals són els amants del senderisme, que, mitjançant unes quantes rutes senyalitzades, poden descobrir, al ritme que marca el caminar, un territori d'història mil·lenària.